

УДК 811.111-26.019

DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2024.4.1>

КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ТА РОЗУМІННЯ ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ

Юлія Бабчук

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри романо-германських мов
Національної академії Служби Безпеки України
вул. Михайла Максимовича, 22, м. Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-1495-3112
e-mail: julya_babchuk@ukr.net

Ольга Валігура

докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри східної та слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська, 73, м. Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-0428-5421
e-mail: olha.valigura@gmail.com

Анотація. Автори розглядають феномен сприйняття і розуміння мовлення як предмет дослідження. Наголошується на важливості вивчення іншомовного мовлення, його психолінгвістичних складників. У статті проаналізовано когнітивні особливості сприйняття і розуміння іншомовного мовлення. На основі аналізу літературних джерел розглянуто поняття «іншомовне мовлення», «розуміння мовлення» і «сприйняття мовлення». Визначено, що іншомовне мовлення відіграє важливу роль у формуванні комунікативних вмінь і навичок особистості. У формуванні таких вмінь і навичок потрібно враховувати індивідуально-психологічні особливості слухачів. Автори висвітлюють різні тлумачення сприйняття мовлення. Зазначено чинники впливу на перебіг ефективної комунікації. Розглянуто когнітивні особливості сприйняття мовлення реципієнтом, дію механізму апперцепції. Зазначено види мовленнєвої діяльності, а саме сприймання, усвідомлення, відтворення. Встановлено умови та фактори, які впливають на сприйняття та розуміння відповідного тексту (повідомлення). Показано ефективність формування іншомовного мовлення. Зазначено умови та психолінгвістичні закономірності сприйняття мовлення. Автори виокремлюють поняття «розуміння мовлення». У сприйнятті іноземного мовлення слід звертати увагу на розуміння процесу сприйняття та вміння генерувати конструкції-зразки для попередження непорозумінь під час спілкування.

Ключові слова: сприйняття мовлення, розуміння мовлення, іншомовне мовлення, реципієнт, мовленнєва компетенція.

COGNITIVE PECULIARITIES OF PERCEPTION AND UNDERSTANDING OF FOREIGN SPEECH

Yuliia Babchuk

*PhD in English philology, Associate Professor,
Associate Professor at Roman and Germanic languages department
National Academy of Security Service of Ukraine
Maksymovycha street, 22, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1495-3112
e-mail: julya_babchuk@ukr.net*

Olga Valigura

*Professor PhD, DSc
Head of Department of Oriental and Slavic Philology
Kyiv National Linguistic University
V. Vasylkivska street, 73, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0428-5421
e-mail: olha.valigura@gmail.com*

Abstract. *The authors of the article consider the phenomenon of speech perception and understanding as a subject of research. The importance of studying foreign speech and its psycholinguistic components is emphasized.*

The article analyzes the peculiarities of perception and understanding of foreign speech. Based on the analysis of literary sources, such concepts as “foreign language speech”, “speech understanding” and “speech perception” were considered. It was determined that speaking in a foreign language plays an important role in the formation of communication skills and personal skills. In the formation of such abilities and skills, it is necessary to take into account the individual and psychological characteristics of the listeners. The authors of the article highlight different interpretations of the concepts of speech perception, the factors influencing the course of effective communication are indicated.

The conditions and factors affecting the perception and understanding of the relevant text (message) have been established. The effectiveness of the formation of foreign language speech is shown. The cognitive features of speech perception by the recipient, the effect of the apperception mechanism are considered. The types of speech activity, namely perception, awareness, and reproduction, are noted. The conditions and psycholinguistic regularities of speech perception are specified. The authors separate the concept of speech understanding. In the perception of foreign speech, attention should be paid to the understanding of the perception process and the ability to generate sample constructions to prevent misunderstandings during communication.

Key words: *speech perception, speech understanding, foreign language speech, recipient, speech competence.*

Вступ. Феномен сприйняття і розуміння не перестає бути предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців протягом останніх десятиліть. Безперечно, розуміння сутності предмета, явища, процесу нерозривно пов'язане з отриманням суб'єктом пізнавальної діяльності достатньої інформації про матеріальний та духовний світ [1].

Аналізуючи дану проблему, слід відзначити, що багато науковців присвятило свої праці дослідженню іншомовного мовлення (С. Костик, С. Ніколаєва, О. Тарнопольський, В. Федчик та ін.). Психолінгвістичними аспектами мови займалися вчені-науковці Л. Виготський, А. Супрун, Д. Узнадзе та ін.). Однак

проблема сприйняття і розуміння іншомовного мовлення залишається відкритою для багатьох дослідників, які постійно знаходяться у пошуку її вирішення [2].

Сприймання мовлення (слухання) – це неусвідомлений процес осмислення значень, декодування смислу мовних висловів. Здатність розуміти мовлення іншого співрозмовника розвивається у міру нашого освоєння світу і оволодіння граматиною. Реципієнт прагне приписати певний смисл мовленнєвим структурам, які він сприймає майже на всіх рівнях сприймання мовлення.

Визначено, що знайомі слова сприймаються як цілісні елементи, а не за бук-

вами. Якщо знайоме слово містить помилку, досить часто цей факт нівелюється. На думку Н. Хомського, однією з найважливіших особливостей мовної компетенції людини є здатність розуміти багатозначні речення, особливо це стосується речень, які мають два смисли. Слухаючи та сприймаючи інформацію, реципієнт повинен розуміти, який з двох смислів реалізований у певному контексті [3]. Крім того, існують тимчасово багатозначні речення, які здаються такими лише до певного місця під час читання, коли багатозначність знімається і реципієнт може зрозуміти контекст.

При сприйманні речень увага звертається на ситуації, зафіксовані в них, які впливають на запам'ятовування інформації. Важливе значення має саме установка на запам'ятовування.

Сприймаючи мовлення, реципієнт співвідносить його з дійсністю, зі своїми знаннями про неї. Носій мови під час сприймання й інтерпретації мовлення обирає найбільш вірогідне тлумачення, яке він співвідносить зі своїм уявленням про дійсність. У такому разі носій може описати позатекстову ситуацію. Особливістю є те, що слухач, сприймаючи складну фразу, прагне її перекодувати на більш просту, доступнішу для розуміння і запам'ятовування. Сприймаючи інформацію, слухач проявляє активність і прогнозує своє бачення почутого чи прочитаного, використовуючи досвід. Відсутність пасивного очікування реципієнта дає змогу висувати гіпотезу про те, що може відбуватися в наступний момент [3].

Розглянемо один із проявів активності реципієнта, а саме дію механізму апперцепції. Апперцепція – це вплив минулого досвіду на процес сприймання. Сприймання мовлення розгортається на двох рівнях – власне сприймання та розуміння.

Розуміння – це розшифрування загального смислу людиною, яка сприймає мовленнєвий потік. Розуміння інформації залежить від ситуації (тобто одна фраза може сприйматися по-різному).

Мета статті полягає у дослідженні проблеми сприйняття і розуміння іншомовного мовлення.

Методи та методика дослідження. Проблематика та методика дослідження полягала у використанні таких методів дослідження, як

історичний, системно-структурний і зіставно-порівняльний аналіз наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, з метою обґрунтування та розмежування сутності понять «іншомовне мовлення», «сприйняття мовлення», «розуміння мовлення».

Результати дослідження та дискусії. Слід розглянути поняття «іншомовне мовлення», «розуміння мовлення» і «сприйняття мовлення».

Аналізуючи праці науковців Г. Борецької, Р. Мілруди й А. Шамне, психолог О. Чиханцова відзначає іншомовне мовлення як «інтегроване особистісно-професійне утворення, яке характеризує психологічну та технічно-операційну готовність особистості до виконання успішної, продуктивної та ефективної професійної діяльності та використання засобів іноземної мови або в умовах іншомовної культури та сприяє ефективній взаємодії з навколишнім середовищем» [4]. Отже, мовець може реалізувати мовленнєву компетенцію, виконуючи різні види мовленнєвої діяльності, а саме: сприймання, усвідомлення, відтворення (в усній чи письмовій формі).

Поняття «розуміння мовлення», що розглядалося багатьма науковцями, охарактеризовано як творчий процес зв'язки сприйнятого з тією інформацією, що зберігається в пам'яті адресата, з урахуванням процедури категоризації, а також обробки і переробки інформації. Розуміння мовлення розглядається як складний процес з диференціацією його типів, зокрема розуміння (припис знакові відповідного референта) розуміння (зв'язки й відношення серед великої кількості референтів), розуміння-розпредмечування (відновлення мисленнєво-діяльній ситуації) [4].

Розуміння мовлення у лінгвістичній енциклопедії визначено як «когнітивну операцію осмислення й засвоєння інформаційного повідомлення або тексту на основі сприйняття семантичного змісту висловлювань, їхньої мисленнєвої обробки, а також залучення імпліцитного плану тексту, процедур пам'яті та знань норм комунікації, притаманних певній культурній спільноті» [5].

Існує багато тлумачень сприйняття мовлення. Одні вчені визначають його як «рівень смислового сприйняття», а інші «як процес осмислення, що ґрунтується на сприйнятті значень слів і встановленні зв'язків між сло-

вами з одночасною корекцією з боку їх граматичного оформлення і розташування» [3]. О. О. Селіванова трактує сприйняття у психологічній площині, зазначаючи, що це «процес прийому та перетворення сенсорної інформації» [5].

У лінгвістичній енциклопедії представлено таке тлумачення: «Сприйняття мовлення – складний психічний процес прийому й перетворення сенсорної інформації, що передається, зіставлення та звірка її з наявними у свідомості зразками, подальша обробка й розуміння. У вузькому розумінні сприйняття мовлення характеризується лише сенсомоторним етапом, на якому виділено мовний сигнал, який підлягає слуховому (та зоровому) аналізу, виділенню акустичних ознак і фонетичній інтерпретації. Даний етап розглядається у психології, перцептивній фонетиці й нейрофізіології мовлення. Широке розуміння поняття поєднує перший етап із подальшою мисленнєвою обробкою й розумінням змісту повідомлення, що є предметом розгляду психолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності, психологічної й лінгвістичної герменевтики» [5].

Для успішного сприйняття мовлення слухач повинен співвіднести лінгвістичні сигнали, що надходять від висловлювання продукованого артикуляторними навичками мовця, з лінгвістичними категоріями, наявними у свідомості реципієнта, та пов'язати їх з його особистісним сприйняттям навколишнього світу [6]. Американські дослідники Kleinschmidt та Jaeger [7] виокремили чинники, що забезпечують ефективну комунікацію. Серед цих чинників слід виокремити такі:

- 1) впізнаваність ситуації як схожої (або тієї, яка вже відбулась);
- 2) усвідомлення та уподібнення ситуацій, які є здобутком власного досвіду реципієнта;
- 3) аналіз та адаптація до нової дійсності.

В ідеалі реципієнт іноземного мовлення повинен поступово адаптуватися до лінгвістичної ситуації мовлення, проаналізувавши вже існуючі ситуації у своїй свідомості, та вміти обирати з розмаїття ситуативних компонентів ті, які актуальні для даної комунікації.

Отже, для успішної комунікації іноземною мовою необхідно розуміти процеси сприйняття повідомлення та створення певної кон-

структивної формули-зразка, що допоможе попередити непорозуміння під час спілкування у іншомовному середовищі.

На нашу думку, сприйняття – це складний психічний процес прийому й перетворення сенсорної інформації, який найбільше відповідає нашій проблемній тематиці дослідження.

Аналіз таких детермінованих понять, як іншомовне мовлення, розуміння мовлення і сприйняття мовлення, показав, що вони пов'язані між собою і є предметом розгляду психолінгвістики [3].

О. Чиханцова вважає, що ефективність формування іншомовного мовлення не зумовлена психологічними та педагогічними факторами [4], які розглядаються як суттєві обставини, що впливають на успішність розвитку спілкування.

На процес формування психологічної готовності до спілкування іноземною мовою впливають також і індивідуально-психологічні особливості особистості. Необхідно створювати умови самостійного сприйняття, розуміння і вміння висловлюватися іноземною мовою. Одним із важливих факторів мовленнєвої компетенції є не лише мовленнєві навички, а й умови сприйняття мовлення [4].

Серед умов сприйняття мовлення слід зазначити такі: обсяг повідомлення, темп мовлення, наявність штампів, розмір та кількість пауз, кількість представлених аудіоматеріалів, їх типи та складність, джерела мовлення, наочний матеріал, акустичність аудиторії, шум та відстань при аудіюванні [8].

Зазначені умови сприйняття мовлення по-різному впливають на чіткість і якість розуміння повідомлення чи тексту, тому у процесі сприйняття мовлення в межах комунікативної ситуації слід враховувати такі об'єктивні психолінгвістичні закономірності:

1) зв'язок діяльності мовця і аудитора (за опосередкованості діяльності аудитора діяльністю мовця). Тобто спільність процесів породження і сприйняття мовлення виявляється на рівні розуміння і планування висловлення;

2) вплив мовленнєвого повідомлення, що стимулює активність аудитора. Об'єкт сприйняття безпосередньо впливає на рівень сприйняття, на оперативні одиниці вирішення, що приймаються аудитором;

3) значущість інформативних ознак, що виділяються аудитором, для формування цілісного, нерозчленованого образу повідомлення, яке звучить. Тобто оброблення мовленнєвого сигналу проводиться одночасно і паралельно за всіма його параметрами. Інформативні ознаки повідомлення, яке звучить, слухач знаходить як в інтонаційно-граматичному і семантико-синтаксичному аспектах, де встановлюється характер відношень між семантичними одиницями, так і в прагматичному аспекті, де відбувається співвіднесення сприйнятого із ситуацією, широким контекстом на основі минулого досвіду аудитор [9].

Висновки. Сприйняття іншомовного мовлення, безперечно, пов'язане з його розумінням, тому слід відзначити, що розу-

міння тексту визначає пріоритети читацького сприйняття, умовами формування якого є «сканування» (сприйняття інформації в пам'яті реципієнта), співвіднесення інформації зі знаннями в мові (мовні жанри, схеми, метатексти, клішовані структури тощо), співвіднесення сприйнятого із власним досвідом адресата (ситуації, мовні коди цієї ситуації, фонові знання), реконструкція змісту тексту з опорою на інтерпретаційну гіпотезу (доведення чи спростування гіпотез потребує повернення до вже сприйнятого раніше) [9].

Отже, для успішної комунікації іноземною мовою необхідно розуміти процеси сприйняття повідомлення та створення певної конструктивної формули-зразка, що допоможе попередити непорозуміння під час спілкування в іншомовному середовищі [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Олександренко О.В., Місечко О.В. Психолінгвістичні аспекти сприйняття і розуміння іншомовного тексту. *Психологічний журнал*. 2020. № 4. С. 35–46.
2. Костик Є.В. Формування комунікативної компетенції студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2013. Вип. 28. Том 1. С. 147–152.
3. Костик Є.В. Особливості вивчення іноземної мови на немовних факультетах у педагогічному університеті. *Збірник наукових праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2013. Вип. 14. С. 301–312.
4. Чиханцова О.А. Значення іншомовного професійного спілкування для студентів немовних ВНЗ. *Інноваційні педагогічні технології: методика, практика, досвід, перспективи*. 2015. № 12 (14). С. 127–141.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Київ, 2010. 844 с.
6. Петрочук Н.О. Модель сприйняття іншомовного мовлення. Київ, 2019. 254 с.
7. Kleinschmidt D., Jaeger T. Robust speech perception: recognize the familiar, generalize to the similar, and adapt to the novel. *Psychological Review*. 2015. № 122 (2). P. 148–203.
8. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. Київ, 2006. 248 с.
9. Федчик В.А. Психологічні закономірності сприйняття і розуміння живого мовлення. URL: http://www.nauka.com/19_NNM_2007/Psihologia/23208.doc.htm (дата звернення: 14 жовтня 2023 р.).
10. Koller V. 'Cognitive linguistics and ideology' in J. Littlemore and J. Taylor (eds): *The Bloomsbury Companion to Cognitive Linguistics*. Bloomsbury. 2014. pp. 234–252.
11. 'Conducting perception research over the internet: A tutorial review' / A.T. Woods, C. Velasco, C.A. Levitan, X. Wan, C. Spence. *Peer J* 3: e1058. 2015.

REFERENCES

1. Oleksandrenko, O.V. & Misechko, O.V. (2020). Psycholinguistic aspects of perception and understanding of foreign language text. *Psychological journal* № 4 P. 35–46. [in Ukrainian].
2. Kostyk, Ye.V. (2013a). Formuvannya komunikatyvnoi kompetentsii studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Formation of students' communicative competence in the study of a foreign language] *Humanitarnyi visnyk DVNZ "Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody"*. Issue 28. pp. 147–152 [in Ukrainian].
3. Kostyk, Ye.V. (2013). Osoblyvosti vyvchennia inozemnoi movy na nemovnykh fakultetakh u pedahohichnomu universyteti [Features of study a foreign language on non-linguistic faculties at the pedagogical university] *Psykholinhvistyka: zb. nauk. prats DVNZ "Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody"*. Issue 14. pp. 301–312 [in Ukrainian].

4. Chykhantsova, O.A. (2015). Znachennia inshomovnoho profesiinoho spilkuvannia dlia studentiv nemovnykh VNZ [Importance of foreign professional communication for students in higher non-linguistic educational establishments] Issue 12 (14), 127–141 [in Ukrainian].
5. Selivanova, A.A. (2010). Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic Encyclopedia]. Dovkillia-K [in Ukrainian].
6. Petrochuk, N.O. (2019). Model spryiniattia inshomovnoho movlennia. [Model of perception of foreign speech]. K. 252–254.
7. Kleinschmidt D., & Jaeger, T. Robust speech perception: recognize the familiar, generalize to the similar, and adapt to the novel. *Psychological Review*, 122 (2). 2015. 148–203
8. Tarnopolskyi, O.B. (2006). Metodyka navchannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity [Methods for teaching of foreign speech in higher linguistic educational establishment]. Kyiv [in Ukrainian].
9. Fedchyk, V.A. (2007). Psykholohichni zakonomirnosti spryiniattia i rozuminnia zhyvoho movlennia [Psychological principles of perception and understanding of spoken speech]. [www.nauka.com](http://www.nauka.com/19_NNM_2007/Psihologia/23208.doc.htm). Retrieved from http://www.nauka.com/19_NNM_2007/Psihologia/23208.doc.htm [in Ukrainian].
10. Koller, V. (2014). ‘Cognitive linguistics and ideology’ in J. Littlemore and J. Taylor (eds): *The Bloomsbury Companion to Cognitive Linguistics*. Bloomsbury. pp. 234–52.
11. Woods A. T., Velasco, C., Levitan, C. A., Wan, X. & Spence C. (2015). ‘Conducting perception research over the internet: A tutorial review,’ *Peer J* 3: e1058.